

Állatszimbolika a középf- és újkorai Itália irodalmában

Vígh Éva: *Állatszimbolika a középf- és újkorai Itália irodalmában*. Szeged, 2018. 330 oldal (Antikvitás és reneszánsz könyvek)

Vígh Éva kötete olyan tanulmányok összefüggő füzére, amelyeknek mindegyike a középf- és újkorai itáliai irodalom egyik sajátos tematikai egységére, az állatszimbolikára fókuszál. Ugyanakkor ez a látszólag szűk tematika minden tekintetben tágul, hiszen az állatmotívumok eredetének kutatása az ókori antik kultúráig vezet vissza a szájakat. A görög-római kulturális hagyományok zoológiai, fiziognómiai és állatszimbolikai vonatkozásai mint források, valamint a bibliai alapokra és részben a *Physiologus* 2. századig visszavezethető tradíciójára épülő keresztény állatszimbolika nemcsak a középfkori bestiáriumokra volt hatással, hanem ezzel szoros összefüggésben a kötetben tárgyalt korszakok itáliai irodalmára is. Hozzátehetjük, hogy ez a hatás természetesen minden európai országra értendő, viszont a szerző kutatási és oktatási területe révén éppen azt az itáliai irodalmat mutatja be, amely a korban kétségtelenül élen járt, mintaként szolgált más európai nemzetek alkotói számára is. A tanulmányokból feltáruló itáliai zooszimbolikai elemzések tehát általánosabb érvényű, európai és magyar művelődéstörténeti stúdiumok szempontjából is nagyon értékes ismeretanyagot nyújtanak. Az állatszimbolikát alkalmazó művekben pedig a legváltozatosabb emberi tartalmak (etika, politika, teológia, szerelem stb.) tárulnak fel. A szerző alapos filológiai, elemzési munkáját két, önálló fordításban közölt forrás is gazdagítja. Az igényes kivitelű kötetben megjelentetett tanulmányok illusztrációi, gondos válogatás

eredményeképpen, nagyszerűen kiegészítik a tartalmat.

A kötet *Bevezetéssel* indul, amelyben a szerző áttekintést ad az állatszimbolika sajátosságairól, megemlítve a kötetben szereplő húsztanulmány tematikáit. Az európai kultúrában – mint hangsúlyozza – az ókortól az újkorig, a természettudományos gondolkodás, biológia, zoológia, etológia fejlődéséig, az állatokról való gondolkodásban dominált az allegorizáló és a moralizáló személet. Az antropocentrikus világképbe illesztett állatok értelmezése gazdag jelkép-használatot eredményezett, melynek hatása az irodalomban, a művészetekben és a közmondás-szerű nyelvi fordulatokban máig jelen van. Hiszen a zooszimbolika, az állatok szimbolikus értelmezése, az ősi, törzsi kultúráktól kezdődően, az ókor, a középfkor és az újkor művelődéstörténeti folyamatában végig jelen volt, ennek az örökségnek a 20–21. századi jelenlétét, hatását mi sem igazolja jobban, mint J. K. Rowling Harry Potter-világa, amelyre a hippogriff figuráját megalkotó Ludovico Ariosto reneszánsz lovas epusza kapcsán is utal.

A kötet tanulmányaiban a 13. századtól a 17. század közepéig ívelő itáliai irodalmi példák révén közel 200 állat szimbolikus jelentése tárul fel, az idézetek, a források és a filológiai kutatás pontos hivatkozásai, valamint az esztétörténeti tendenciák ismertetése pedig az olvasónak a téma iránti további tájékozódását is megalapozzák. A kiválasztott irodalmi alkotások mindegyikében a humanitas és az animalitas közötti analógia a meghatározó elem, az irodalmi műfajok, interpretációs módok terén viszont rendkívül változatosak a példák: költemények, regények, elbeszélések, eposzok, értekezések, bestiáriumok állatszimbolikájáról egyaránt olvashatunk. A teológiai példabeszédek, az enciklopédiák szövegében csakúgy megjelennek az állattematikák,

mint a világi költészet retorikai alakzataiban.

Az első nyolc tanulmány a középkor trecentista (14. századi) alkotóinak állatszimbolikáját mutatja be. Több alkalommal történik hivatkozás a megelőző század, a duecento jelentős szerzője, Brunetto Latini enciklopédiájára, a *Trésor* című műre, amely a középkori hagyomány közvetítője. Chiaro Davanzati, a provanszál trubadúr líra és a szicíliai költészet hagyományait átörökítve, számos szerelmes versében alkalmaz állatszimbolikát (például a tűz állatának tartott szalamandra, a tűzbe repülő pillangó toposza). A szerző jól áttekinthető táblázatban összesíti a Davanzati költeményeiben szereplő állatokat és azok jelentéseit. Cecco d'Ascoli, a középkori enciklopédikus hagyomány képviselője, tankölteményének 3. könyvében a négy elemet állatfigurák testesítik meg (kaméleon – levegő, szalamandra – tűz, ajóka hal – víz, vakond – föld). A moralizáló bestiáriumi hatása érvényesül az állatok jelentéseiben.

Az itáliai és egyben az európai középkori irodalom kiemelkedő alkotójának, Danténak három tanulmányt is szentel a kötet. Az „*Ordít az oroszlán: ki ne rettegne?*” című írás az *Isteni Színjáték* kezdő énekének elején felbukkanó három bestia, a párduc, a farkas és az oroszlán szimbolikáját mutatja be, a *Komédia* többi részében előfordulásait is elemezve. A szerző hangsúlyozza, hogy miközben Dante állatalakjaiban a költői szimbolizmus, a természeti realizmus, a művelt és népi képzelet elemei keverednek, a *lonza – leone – lupa* hármaságban alliterációs retorikai szándék is rejtőzhet. A hagyományos, részben biblikus eredetű bárány–farkas állatszimbolika az erények és bűnök ellentétpárjainak kifejezője Danténál, amint a „*Báránka voltam s szunnyadtam a gaz farkasok dacára*” című tanulmány kifejti. A kötet V. tanulmánya szintén a dantei állatszimbolikára összpön-

tosít: az ókori forrásokban is szereplő, keleti eredetű legendás griffmadár az egyház szekerét húzó lényként jelenik meg a Purgatórium XXIX. énekében. Ez az oroszlán és sas elemeit egyesítő óriás ragadozó, „kétéltű”, „dupla lény” Krisztus emberi és isteni természetének jelképe.

A VI. tanulmány fő témája Petrarca *Daloskönyvének* fénix-szimbolikája. A mitikus madár jelképiségének forrásait (Hésziodosz, Hérodotosz, Plinius, Ovidius, Lactantius, Physiologus, Sevillai Isidor), jelentésváltozásait részletesen bemutatja a szerző, majd pedig Petrarca szerelmi költészetében megjelenő értelem kibontására koncentrálna. A Boccaccio-novellákban szereplő macskák szimbolikája a középkori negatív értelmezési keretben fejlődik fel, a boszorkányok állataként az eretnek katharokkal való összekapcsolására is fény derül, valamint az állat (emberi nézőpontból megfogalmazott) tulajdonságai, az engedetlenség és öntörvényűség is szerepet játszhatott a negatív jelentés rögzülésében. A mindennapi élet macskával kapcsolatos tapasztalatai csakúgy szerepet kapnak a novellákban, mint a közmondások. Mindennek hatása még néhány itáliai nyomdászcsalád kiadói logóiban is visszaköszön.

A VIII. tanulmány „*Az állatok legyőzték az emberi fajt*” Franco Sacchetti állatalakjairól címet viseli, a firenzei trecento novellista *Háromszáz novella* című, anekdotázó, népies narratív elemekkel gazdagított ciklusából az állatokhoz jelentéseket fűző vonatkozásokkal ismerkedhetünk meg. *Az állatok tulajdonságairól* című Sacchetti-állatoskönyv egyfelől követi a középkori moralizáló bestiáriumi hagyományát, mint például a közvetlen forrásként bemutatott, 14. század eleji, széles körben elterjedt, olasz nyelvű *Erkölciségek színe-java* című kötetet (például medve = harag; páva = hiúság). Ugyanakkor Sacchetti kritikai gondolatairól is szó esik, amelyekkel az állatokra vo-

natkozó babonásokot utasította el, mint például a holló halálát jósoló jelentését.

A reneszánsz korszak állatszimbolikáját hat tanulmány taglalja. Pier Candido Decembrio állatoskönyve, amely a 15. századi humanizmus természetfelfogását példázza, a középkori enciklopédikus hagyomány és a klasszikus művelődés szintézise. *Az állatok természetéről és külsejéről* című bestiáriuma öt könyvre tagolódik, a mantovai Ludovico Gonzagának címzett ajánlás a felhasznált görög, latin, középkori forrásokot is felsorolja. Fennmaradt Gonzaga válaszevele is 1461-ből, amelyben a kézírathoz illusztrációkat rendelt, amelyek azonban csak az 1500-as évek második felében készültek el. A kiemelkedően magas kvalitású illusztrációkból – egy ismeretlen alkotó több száz realista állatábrázolásából – néhányat be is mutat a kötet.

A tanulmánykötet egyik különlegessége Leonardo da Vinci bestiáriumának forrásközlése, a szerző fordításában. A középkori állatszimbolika nyomán 96 állat, köztük néhány fantázialény ismertetése, a hozzájuk kötődő legenda, jelképes értelem kifejtése olvasható, immár magyar nyelven is. Niccolò Machiavelli munkásságában szintén megjelenik a zooszimbolika. A nagy hatású politikai gondolkodó nemcsak történetírói-politikusi állásfoglalásaiban alkalmazott állatszimbolikai példákat (például VIII. Károly francia király: gall kakas, sólyom, ragadozó madár; Cesare Borgia: baziliszkusz), hanem *A számár* című befejezetlen, szatirikus költeményében is megjelennek az emberi tulajdonságok állatalakkal történő reprezentálásai.

A hagyományok mellett új állatmotívumra is találunk példát a kötetben: Ludovico Ariosto hippogriffje a griff (sas és oroszlán keveréklény) és a ló komponensekből áll, amelyek felidéznek az antik Pegazust. A ferrarai humanista kör kiemelkedő költője *Eszeveszett Orlando* című re-

neszánsz lovagi eposzának hippogriffje a műben is fontos szerepet tölt be, valamint gazdag utóélettel is rendelkezik. A kötet XIII. tanulmánya a számár alakjának jelentéseit elemzi 250 év olasz irodalmában. Ebben visszaköszön az ókori egyiptomi, görög, római hagyomány szimbolikája, a makacsság, ostobaság, szexuális vágy, de a pozitív biblikus jelentések is tovább élnek a novellákban, regényekben. *Az ut picture poesis* velencei mestere, Tiziano tanítványa, Giovan Mario Verdizzotti verses állatmeséi jó alkalmat teremtenek a szöveg és a vizuális megjelenítés összhangjának elemzésére.

A barokk korszak műveiben szereplő állatalakokat hat tanulmány mutatja be. Elsőként Torquato Tasso *Teremtett világ* című művének 5. és 6. énekéről olvashatunk, amely az állatok teremtésének leírása, a világ teremtését értelmező homíliai verses változata. A részletező állatleírásokhoz erkölcsi vonatkozású fejtegetések kapcsolódnak. Giovan Battista Della Porta az antik hagyományokon alapuló zoomorf fiziognómia képviselője. *Az ember fiziognómiájáról* című műve az állatoknak tulajdonított tulajdonságokat kapcsolja össze az emberi arcban felsejlő állati vonásokkal, ami rávilágít a zoomorfizmusnak és az etikának az európai művelődéstörténetben számos formában jelenlévő kapcsolatára. Ugyancsak tanulságos a Cesare Ripa *Iconologia* (1593) című művében szereplő zooikonológiai elemek ismertetése, elemzése, forrásainak bemutatása, hiszen ebben az esetben is az antik és a középkori hagyományokon alapuló állatjelképek széles körű, európai alkalmazására derül fény.

A szerző a zooikonológiai források kérdéseire összpontosít a Giulio Cesare Capaccio apológusainak elemzése során. Az állattörténetek tanmesékben való feldolgozása a hagyományos motívumok mellett újításokat is mutat. A XIX. tanulmány témája Emanuele Tesauro állatme-

séi, amelyek a 17. századi itáliai udvarok (elsősorban a torinói udvar) politikájának zoomorf képét adják. A tanmesékhez fűzött politikai magyarázatok Tesauro művét az aesopusi örökség egyéni feldolgozásává avatják. A kötet utolsó tanulmánya forrásközlés, a szerző fordításában: Giovan Battista Marinonak az egyik neves nápolyi akadémián, 1624-ben megtartott *Marino lovag akadémiai beszéde*. A retorikailag felépített Marino-szöveg meglepően modern, az emberi kegyetlenség kritikája, amelyet a megszemélyesített Természet tár az Isten elé, az állatok védelmében.

A tanulmánykötetet mutatók zárják, a kötetben szereplő állatok felsorolása, vala-

mint két névmutató (források, szerzők) is segíti az olvasók tájékozódását. Végül 18 oldalas, gazdag bibliográfia zárja a kötetet, amely további támpontot nyújt a téma iránt érdeklődők számára. Vigh Éva köteté alapos kutatómunka eredményeképpen olvasmányosan foglalja össze a közép- és újkori Itália irodalmának állatszimbolikai vonatkozásait, a tanulmányokat ajánljuk az európai művelődéstörténet, az olasz irodalom, az ikonográfia és az állatszimbolika iránt érdeklődő olvasóknak.

Újvári Edit